

DOI 10.36074/grail-of-science.25.11.2022.45

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: ВИМУШЕНА НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ НАГОДА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ?

Кривчик Геннадій Георгійович

д-р.іст. наук, професор, професор кафедри філософії та українознавства
Український державний університет науки і технологій, Україна

Лагдан Світлана Петрівна

старша викладачка кафедри філософії та українознавства
Український державний університет науки і технологій, Україна

Анотація. У статті йдеться про труднощі та гострі проблеми педагогічного процесу в умовах дистанційного навчання. Автори наводять приклади зі свого досвіду роботи, подають рекомендації щодо усунення виявлених недоліків, наголошують на необхідності неформального ставлення викладачів закладів вищої освіти до своєї роботи в складних умовах, оцінювання знань студентів.

Ключові слова: навчальний процес, досвід роботи, інтернет-платформа, зацікавленість, тестування, online-заняття.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19, яка охопила Україну навесні 2020 р., і повномасштабна російсько-українська війна, що точиться із лютого 2022 р., внесли свої корективи в усі сфери нашого життя. Не стала винятком і система освіти. Зокрема, до навчального процесу закладів вищої освіти міцно увійшла така форма навчання, як дистанційна. Звичайно, саме поняття дистанційного навчання не стало для викладачів чимось зовсім новим, оскільки багато ЗВО до цього вже апробували елементи віддаленої взаємодії в наданні освітніх послуг, передусім для здобувачів заочної форми навчання. Проте в умовах карантинних обмежень і воєнного стану освітні заклади були змушені повністю перейти на дистанційне навчання, що надало можливість не переривати навчальний процес на невизначений час та забезпечувати при цьому безпеку життя і здоров'я як здобувачів, так і викладачів. Таким чином, дистанційне навчання стало необхідністю, та попри його безперечні переваги викладачі зіткнулися із суттєвою проблемою – забезпечення якості навчання.

Певна річ, указане явище не могло не відбитися в публікаціях, підготовлених працівниками закладів вищої та середньої освіти, здебільшого з досвіду їхньої роботи [2-4, 6, 9]. Сьогодні вже є роботи, у яких зроблені певні узагальнення й містяться теоретичні судження. Серед таких публікацій можна

виділити статтю Ю. Б. Миронова й М. І. Миронової, де чітко окреслено переваги й недоліки дистанційного навчання [5]. Особливостям упровадження дистанційної форми здобуття вищої освіти під час пандемії присвячена стаття О. І. Васюти [1]. Проблеми організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти стали предметом наукових розвідок Н. Я. Яремчук, О. О. Лавро, В. О. Марусової [10-11]. Однак, певна річ, справа лише набирає обертів і тема потребує подальшого розкриття. Передусім на основі осмислення досвіду власної практичної діяльності в закладі вищої освіти. **Завдання цієї публікації** – на підставі власного досвіду проаналізувати недоліки дистанційної форми навчання та запропонувати шляхи їх подолання.

Викладення основного матеріалу. Дистанційне навчання передбачає віддалену взаємодію викладачів і здобувачів: і проведення всіх форм занять – лекційних, семінарських, практичних, і консультування, і складання поточних та підсумкових контролів знань на відстані. За таких умов студенти, готуючись до занять та екзаменів, не мають можливості скористатися ресурсами бібліотек – «паперовими» підручниками, навчальними посібниками, методичними матеріалами. І хоча сучасні університетські бібліотеки здійснюють оцифрування навчальної літератури, пропонують читачам скористатися послугами завантаження на своїх сайтах електронної навчальної продукції, проте не можуть задовольнити всіх потреб. Тому студенти здебільшого готуються до занять за інтернет-матеріалами, дистанційними курсами дисциплін, якщо такі розроблені в закладах освіти, чи електронними матеріалами, які їм надсилають викладачі. У зв'язку з цим для забезпечення дистанційного навчання в повному обсязі постала необхідність у двох видах ресурсів – для проведення занять і консультацій, під час яких відбувається безпосереднє спілкування викладачів зі студентами (пояснення матеріалу, уточнення, відповіді на запитання, дискутування тощо), і для підготовки до занять, виконання завдань та складання екзаменів.

Якщо з ресурсами другого виду більшість ЗВО були знайомі і навіть застосовували їх у навчальному процесі, то технологічні особливості ресурсів першого виду почали вивчати лише із запровадженням карантину.

Проводити online-заняття в режимі реального часу дозволяють інтернет-ресурси відеоконференцій, найбільш поширеними серед них стали ZOOM, Microsoft Teams, Google Meet, Skype. Їх застосування сприяє дотриманню затвердженого в закладі освіти розкладу занять і систематичності навчання. Через низький рівень цифрової грамотності як викладачів, так і багатьох студентів налагодити навчальний процес вдалося не відразу: пропадали заняття, їх доводилося «наганяти» чи переносити. Викладачі змушені були самостійно шукати та опанувати інтернет-ресурси, що створило додаткове навантаження. У складній ситуації виявилися і студенти, оскільки їм довелося підлаштовуватися під кожного викладача: наприклад, перше заняття – на платформі ZOOM, друге – Microsoft Teams, третє – Google Meet тощо, тобто студентам потрібно було опанувати відразу кілька платформ і встигати між заняттями перемикатися з однієї на іншу, десь зберігати коди доступу до них і, зрештою, не переплутати їх. Лише з часом ЗВО зреагували на цю проблему і почали затверджувати однакову для всіх платформу занять на рівні наказів, розпоряджень чи положень про дистанційне навчання.

В організації віддаленого виконання завдань і складання екзаменів виграли ті заклади вищої освіти, які ще до карантину запровадили використання у своїй навчальній діяльності інтернет-платформ із функціями файлообміну та тестування. Такою є інтернет-платформа Moodle, яка, зокрема, запроваджена в Українському державному університеті науки і технологій. Вона містить дистанційні курси всіх навчальних дисциплін із пробними та підсумковими тестами. Загалом платформа Moodle дозволяє, по-перше, подавати навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, вебсторінка чи сукупність вебсторінок із можливим проміжним виконанням тестових завдань), по-друге, здійснювати контроль знань – тестування та опитування здобувачів, по-третє, виконувати завдання з можливістю пересилати відповідні файли, по-четверте, регулювати час та послідовність навчальних дій і, по-п'яте, моніторити діяльність здобувачів щодо конкретної навчальної дисципліни. Набір подібних інструментів надають сервіси Google Classroom, Classtime, LearningApps.org тощо.

Проте й за наявності розроблених дистанційних курсів на момент уведення карантинних обмежень і, відповідно, дистанційного навчання викладачі зіткнулися з низкою проблем. Відсутність безпосереднього контакту стала справжньою бідою навчального процесу, з якої випливають усі інші. Серед них перше місце, на наш погляд, посідає проблема самостійності виконання тестів. Адже практично неможливо встановити, чи студент сам проходив тестування, чи хтось робив це за нього. Характерне підтвердження – телефонний діалог одного з авторів цієї публікації зі студенткою, яка своєчасно не пройшла без поважних причин підсумкове тестування й наприкінці літа звернулася з проханням, щоб спеціально для неї відкрили екзаменаційні тести, причому додала, що претендує на відмінну оцінку. Викладач відповів, що тестування слід було проходити разом з усією групою, і натомість запропонував завітати на кафедру у будь-який зручний для неї час і усно скласти екзамен будь-якому викладачеві, який чергує на кафедрі. Відповідь була незрівнянною: «Так я ж нічого не знаю!». Як сказано було колись, щоправда, з іншого приводу: «O sancta simplicitas!» (О, свята простота!). Очевидно, що справа тут зовсім не в тому, що ми склали занадто легкі тести, хоча, відверто кажучи, і це має місце, бо ми воліємо не завдавати собі зайвих клопотів і звинувачень із боку деканатів щодо нібито надмірних вимог до студентів. Наші спостереження свідчать: тести слід оновлювати щороку й ускладнювати їх, домагаючись того, щоб вони відповідали завданням курсу та інтелектуальним можливостям «середнього» студента, який сумлінно ставиться до засвоєння знань.

За наявності однакових тестів існує й інша «лазівка» для недбалих студентів, які прагнуть без будь-яких зусиль отримати позитивну екзаменаційну оцінку шляхом тестування. Такою «лазівкою» є можливість тестуватися одночасно в одному приміщенні студентам групи (наприклад, у гуртожитку) чи перебувати під час тестування, що відбувається в чітко визначений час, на телефонному зв'язку. До того ж студенти роблять скрини сторінок із тестами на комп'ютері чи ноутбучі й діляться ними зі студентами інших груп, у яких екзамен в інший день чи час. Фактично належні знання є лише в одного чи кількох студентів, а всі інші отримують незаслужені високі оцінки. Така практика не

може не псувати молодь, що завдасть їм шкоди в майбутньому. Адже, як писав Антуан де Сент-Екзюпері у своєму геніальному творі «Цитадель»: «Я беру людину... мучу її вченням, тому що надто добре знаю: легке й доступне – безплідне, тому що воно – легке й доступне. Напруга та піт – ось чим вимірюється користь від роботи»; «Успішніше й далі йде той, хто болісно долає себе та перешкоди. Любов до пізнання – ось головне мірило» [7, с. 63, 80].

Ось ще один приклад. Серед усіх студентських груп, де ми викладали в минулому навчальному році, була одна найслабша за попередніми результатами, але саме ця група краще за всіх пройшла підсумкове тестування – усі оцінки були відмінними, причому у всіх була однакова помилка, яка, проте, не вплинула на високий остаточний результат. Інший поширений випадок із практики авторів та, гадаємо, і багатьох інших викладачів: студент пропустив усі чи більшу частину online-занять (не будемо говорити про причини, в умовах воєнного часу вони можуть бути суттєві), упродовж семестру не відповідав на повідомлення викладача чи старости або, якщо ж відповідав, лише обіцяв виконати всі завдання до сесії, а під час екзаменаційного тестування отримав високу оцінку. Логічно, що за таких обставин виникає великий сумнів у самостійності виконання тестів цим студентом.

Цією проблемою не можна нехтувати. Заради об'єктивного результату оцінювання знань, вочевидь, слід готувати індивідуальні тести (наприклад, кілька варіантів) чи розширювати базу тестових завдань, із якої потім конструювати тести для контролю знань через функцію «випадковий вибір» (таку функцію має платформа Moodle). А це додаткове навантаження на викладача. У разі неприйняття викладачем результатів тестування через недотримання принципів академічної доброчесності (несамостійне виконання, списування) постає проблема додаткової витрати часу і викладача, і студентів на повторне складання контролю знань.

До запровадження дистанційного навчання платформу Moodle ми використовували як допоміжний ресурс – рекомендували її студентам-заочникам для самостійного опрацювання тем дисципліни й проміжного тестування з метою самоконтролю знань, у поодиноких випадках – для навчання та складання екзамену (тестування) студентами денної форми навчання, які з поважних причин не могли з'явитися в університеті: народження дитини й догляд за нею, тривала хвороба, наприклад, поламана кінцівка. Для таких випадків наявних тестових завдань цілком вистачало, про самостійність тестування навіть не поставало питання, оскільки студенти отримували індивідуальний доступ до дистанційного курсу.

З активним застосуванням платформи Moodle для дистанційного навчання ми зіткнулися також із необхідністю оновлення навчальних матеріалів. Адже мотивованим до навчання студентам достатньо текстових матеріалів, інших потрібно чимось зацікавити – це і форма подачі матеріалу (постановка проблеми, деяка інтрига, наведення прикладів, аргументування), і наповнення курсу відеоматеріалами, презентаціями, схемами, таблицями, посиланнями на інтернет-цікавинки. Зрештою, із часом щодо викладеного тексту в кожного викладача з'являються нові думки, нове бачення й оцінка окремих явищ, із якими хочеться поділитися.

Як бачимо, навіть за умови розробленого ще до переведення на віддалену форму навчання дистанційного курсу у викладачів з'явилося додаткове навантаження. Щоб його зменшити, потрібно і до підготовки тестових завдань, і до наповнення курсу навчальним контентом залучати всіх викладачів кафедри, які проводять заняття з однієї дисципліни.

Низка проблем супроводжує і проведення занять у формі відеоконференцій. Під час занять у ZOOM ми зіткнулися з тим, що значна, а то й більша частина здобувачів не вмикають камеру, а виставляють так звану аватарку, чи іконку, іноді відверто глумливого характеру. Дехто реагує на зауваження, що так робити, по-перше, просто неетично, а, по-друге, це збіднює сам процес передачі знань, бо викладач, якщо він уболіває за свою справу, обов'язково має постійно бачити обличчя присутніх, постійно слідкувати за їх реакцією, за необхідності коригувати хід заняття. Гадаємо, що посилення на якісь технічні причини не витримують критики. У наш час це може бути винятком, а не правилом. Домагатися елементарної поваги до себе, до своєї дисципліни слід кожному викладачеві, у тому числі й роблячи зауваження щодо вимкненої камери під час онлайн-занять. Зрештою, якщо під час заняття камера ввімкнена лише у викладача, він почувається «головою, яка говорить», а не фахівцем, який передає знання та спонукає до активної розумової діяльності.

Хоча є викладачі, які вбачають позитивний момент у вимкненій камері. Наприклад, Н. Я. Яремчук і В. О. Марусова вважають використання «аватарки» одним із засобів особистісного та професійного розвитку, наголошуючи, що «студенти в образі «аватарки» мають більші резерви сміливості, комунікативності, конструктивної інтегруючої поведінки, ніж в межах середовища аудиторного навчання ЗВО» [11, с. 208]. Ми не поділяємо таку точку зору, адже професійне становлення передбачає формування навичок і безпосередньої, і опосередкованої взаємодії. Під час безпосереднього спілкування студент вчиться вибудовувати свою лінію поведінки відповідно до обставин та реакції співрозмовників, впевнено триматися перед ними, керувати своїми емоціями, мімікою та жестами, відстоювати свою позицію, переконувати, вчиться витримувати погляд і, зрештою, дивитися в очі співрозмовника. Якщо ж спілкуватися лише через «аватарку», то в умовах безпосереднього контакту можна розгубитися і, маючи конструктивні пропозиції, не змогти донести їх.

До того ж увімкнена камера під час заняття внутрішньо й зовнішньо дисциплінує, налаштовує на робочий лад. Студенти заздалегідь дбають про форму одягу, це не обов'язково має бути вихідний одяг, але ж не халат, піжама, майка чи топ. Якщо на прохання викладача студент усе ж умикає камеру, проте лежить у ліжку чи сидить перед тарілкою з їжею (а такі випадки траплялися в нашій практиці), про яку готовність до заняття може йти мова? На жаль, спостерігаємо, що деякі студенти приєднуються до занять у ZOOM лише для того, щоб їм не поставили пропуск у журналі. Ми також з'ясували, що ще однією причиною небажання деяких студентів вмикати камеру, особливо під час практичних занять, є їх слабка підготовка та сподівання на те, що в разі опитування вони зможуть зачитати відповідь.

Вихід один – прописувати вимогу проведення online-занять з увімкненими камерами в наказах та положеннях про дистанційне навчання, і не лише на

рівні адміністрації ЗВО, а й на рівні міністерства. Відповідним пунктом слід доповнити також положення про академічну доброчесність. Для підвищення ефективності дистанційного навчання слід організувати проведення у ЗВО круглих столів, нарад, на яких під час обговорень можна перейняти позитивний досвід, відшукати відповіді на ті питання, що накопичилися, та виробити єдині вимоги для всіх учасників освітнього процесу.

Водночас, як відомо, ми ніколи не досягнемо бажаного результату, якщо не зуміємо зацікавити студентів у навчанні, перетворити процес навчання в приємне заняття. При цьому дуже важливо дослухатися до поради видатного українського педагога В. О. Сухомлинського: «Навчання повинно бути цікавим, захоплюючим. Але це не означає, що в будь-якому матеріалі треба шукати щось цікаве. Найбільш нудний і одноманітний матеріал може стати для учня цікавим, якщо він власними зусиллями помітив ті залежності, в яких відкривається незрозуміле» [9, с. 566]. Порада адресується працівникам середніх шкіл, але, наш погляд, є ще більш важливою для закладів вищої освіти і стала ще більш актуальною в умовах дистанційного навчання, коли без зацікавленості студентів в отриманні знань навчальний процес узагалі не має сенсу. Слід шукати й застосовувати для цього нові, креативні форми навчання. У нашій практиці це індивідуальні завдання з порівняльного аналізу процесів і явищ, головоломки, кросворди, створення презентацій з окремих тем, ігрові завдання з розподілом ролей, диспути, розбір практичних проблемних ситуацій, аналізування проблеми із застосуванням технік «мозкового штурму» чи «дерева рішень» тощо. Такі форми занять сприяють не лише кращому засвоєнню знань, а й формуванню критичного мислення, яке зобов'язаний постійно виховувати у студентів викладач кожної навчальної дисципліни. Адже молодій людині неможливо стати справжнім фахівцем своєї справи і хорошим менеджером не тільки без глибоких, фундаментальних знань, але й не сформувавши у себе критичне мислення, не оволодівши вміннями й навичками самостійно осмислювати процеси та явища в економіці, науці, техніці, на виробництві, не опанувавши методи наукового пізнання навколишнього світу.

Очевидно, коли закінчиться війна, а вона рано чи пізно закінчиться, і відновиться нормальний навчальний процес, дещо з нині набутого досвіду використовуватимуть і далі. Ідеться насамперед про інтернет. Так, навряд чи ми вже відмовимося від надання студентам можливості у вільному доступі користуватися електронними підручниками й посібниками, передусім тими, що написані їх викладачами, чи готуватися до занять і контролів знань на інтернет-платформах, на яких розміщені матеріали навчальних дисциплін. Також очевидно, що й далі в самостійній роботі студентів будуть використовуватися такі методи контролю й самоконтролю знань, як проміжне тестування, виконання практичних завдань. Викладачам не потрібно буде витрачати дорогий лекційний час на те, щоб диктувати на занятті повний список літератури зі своєї дисципліни чи теми – студенти без особливих труднощів знайдуть це на сторінці дистанційного курсу, де, до того ж, можуть ознайомитися з робочою програмою, ще до розгляду теми на занятті опанувати матеріал. Ми поділяємо думку тих фахівців, які вважають, що дистанційне навчання – це сучасний формат освіти, який обов'язково має лишитися [4]. Утім, усі названі

форми будуть мати не основне, а допоміжне значення. Адже ніхто й ніколи не зможе компенсувати живе спілкування здобувача зі своїм викладачем, ученим, наставником і вихователем. Тобто того, чого, на жаль, позбавлене й чим обділене нинішнє покоління студентів.

Висновки. Ми констатуємо, що дистанційне навчання потребує осмислення та усунення недоліків, щоб навіть у складних умовах ЗВО надавали якісні освітні послуги. Адже ми переконані, що переважна більшість науково-педагогічних працівників щиро вболівають за свою справу, прагнуть передати свої глибокі знання майбутнім фахівцям, а тому й у нинішніх надзвичайно складних умовах мусять працювати не формально, а заради остаточного результату. Щоб ніхто не зміг навіть жартома сказати: «Студенти роблять вигляд, що навчаються, а викладачі роблять вигляд, що навчають». Досягти зазначеної мети неможливо без пошуку та використання таких форм і методів навчання, які зроблять процес дистанційної освіти не тільки корисним, але й приємним і цікавим.

Список використаних джерел:

- [1] Васюта, О. І. (2020). Дистанційне навчання у закладах вищої освіти під час пандемії: сучасні виклики та інновації. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*, (11 (167)), 11-16. DOI: 10.5281/zenodo.4515148. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/Vasiuta-O.pdf>.
- [2] *Дистанційне навчання: досвід отримано, висновки зроблено*. URL: https://dut.edu.ua/ua/news-1-558-9399-distancyne-navchannya-dosvid-otrimano-visnovki-zrobleno_kafedra-dokumentoznavstva-ta-informaciynoi-diyalnosti.
- [3] *Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології, перспективи*: матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу (2021, 28 квіт.). Львів: ФУФБ Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка.
- [4] Літвін, Ф. А. *Дистанційне навчання: сучасний формат освіти, який має лишитися*. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2020/07/2/241517/>.
- [5] Миронов, Ю. Б. & Миронова, М. І. *Переваги та недоліки дистанційного навчання*. URL: kerivnyk.info/perevahy-ta-nedoliky-dystantsinoho-navchannya.
- [6] *Освіта як провідник: як українські вчителі використовують Classtime під час війни*. URL: classtime.com/blog/nabchannya-pid-chas-viyny/.
- [7] Сент-Екзюпери, А. де. (2007). Цитадель [сб.; пер. с франц.]. Москва: Хранитель.
- [8] Сухомлинський, В. О. (1977). Розмова з молодим директором школи. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. шк. Т. 4.
- [9] *Якісне дистанційне навчання в умовах війни. Сайт Державної служби якості освіти України*. URL: <https://sqe.gov.ua/yakisne-distancyne-navchannya-v-umovakh/>.
- [10] Яремчук, Н. Я. & Лавро, О. О. (2021). Дистанційне навчання у ЗВО: можливості та перспективи. *Молодий вчений*, (8 (96)), 79-81. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-8-96-17>.
- [11] Яремчук, Н. Я. & Марусова, В. О. (2021). Педагогічні умови організації дистанційного навчання в університеті. *Молодий вчений*, (11 (99)), 205-210. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-46>.